

Oazu Nantoi

A MOLDOVAI ÁLLAMISÁG DILEMMÁI

A Moldovai Köztársaság az egykori Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság (MSZSZK) utóda, amely a Szovjetunió részét képezte 1940 és 1991 között. A Szovjetunió jogi szempontból föderatív ország volt, amelyet szövetségi köztársaságok alkottak. A tagköztársaságok autonómia- és elszakadási jogait a Szovjetunió Alapszerződésében rögzítették (26. paragrafus), amelyet 1922. december 30-án írtak alá. Ezen szabályozás megmaradt mindhárom később életbe lépett Alkotmány szövegében (1924, 1936 és 1977). Azonban a jog mindaddig tartalom nélküli fikció maradt, amíg a szovjet politikai rendszer elrettentő jellegű, és rendkívül rugalmatlan volt. A szovjet politikai rendszer liberalizációja 1985 márciusában, a Mihail Gorbacsov által meghirdetett „peresztrojkával” indult, amely olyan politikai mozgásokat indított el, amelyeket központi szinten már nem tudtak ellenőrizni, és összességében ez eredményezte a Szovjetunió felbomlását. Amikor a Szovjetunió felbomlása már kész tény volt, a nemzetközi közösség nem tehetett mást, mint a tizenöt egykori „szövetségi köztársaságot” – köztük a Moldovai Köztársaságot – független államként ismerte el. Emellett a döntés mellett szólt, hogy az egykori szövetségi köztársaságok között volt a három balti állam – Észtország, Lettország és Litvánia – is, amelyek bekebelezését a nemzetközi közösség soha nem ismerte el.

A Szovjetunió szétesése után a tizenöt új állam különböző fejlődési ütemet mutatott, így az államiság kialakulásában is különböző eredményekre jutottak. A balti államok a két világháború között már létező államiságukhoz tértek vissza, hamarosan NATO-és EU-tagokká váltak, létjogosultságukat és életképességüket senki nem kérdőjelezte meg. Velük ellentétben, a Moldovai Köztársaság tizenhét évvel a megalkalulása után sem képes teljes egészében működő és egységes államként létezni. A Szovjetunió felbomlása idején elsősorban az a vélemény terjedt el, hogy a Moldovai Köztársaság hamarosan egyesülni fog Romániával. A fiatal államalakulatnak ráadásul regionális szeparatista mozgalmakkal is meg kellett küzdenie, ami 1992

véres tavaszát hozta a Dnyeszter bal partján, a Dnyeszter-melléken. E fegyveres konfliktus következményeként a Moldovai Köztársaság elveszítette az ellenőrzést területe mintegy 12 százaléka fölött. És mindemellett a szuverén köztársaság területén mind a mai napig (2008 novembere) az Orosz Föderáció – illegális módon – katonai támaszpontokat tart fenn.

A balti államokkal összevetve a moldovai állami intézmények működőképessége rendkívül szerény. A Moldovai Köztársaságban elsősorban súlyos gondok vannak az igazságszolgáltatás függetlenségével, valamint a médiaszabadsággal. Már eddig is, és minden jel szerint az elkövetkezendő időszakban is, az állam rendkívül sok pert veszít el az Emberi Jogok Európai Bíróságán, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy a moldovai jogállamiság és a politikai demokrácia súlyos hiányosságokkal küzd. A Moldovai Köztársaság függetlenségének elnyerését követően több olyan választási kampány is lezajlott, amelyet a nemzetközi megfigyelők szabadnak és törvényesnek ítélték meg, ugyanakkor ezen szabad és törvényes választások alkalmával a moldovai állampolgárok 2001. február 25-én és 2005. március 6-án is tömegesen a Moldovai Köztársaság Kommunistáinak Pártjára (PCRM) szavaztak. Mindhárom, eddig megválasztott köztársasági elnök – Mircea Snegur (1991–1996 között), Petru Lucinschi (1996–2001 között) és Vladimir Voronyin (2001 óta) – az egykori kommunista nómenklatúra tagja. Mindemellett nem meglepő, hogy a moldovai antikommunista ellenzék továbbra is rendkívül tagolt és gyenge.

Több szakértő által is vallott vélemény szerint a Moldovai Köztársaság államiságának elmaradása a baltiakhoz képest túlnyomóan az úgynevezett „identitáskrizis” jelenségének tudható be. A jelenség megértése, illetve a moldovai államisággal kapcsolatos következmények megítélése érdekében egy rövid történelmi kitérőt kell tennünk.

Hogyan jött létre a Moldovai Köztársaság?

Ahogy azt a bevezetőben is említettük, a Moldovai Köztársaság a moszkvai Legfelsőbb Szovjet által 1940. augusztus 2-án létrehozott egykori Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság jogutódja. Ezen politikai aktust zavaros történelmi események előzték meg, amelyek alaposan rányomták bélyegüket a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság lakosságának mentalitására. E történelmi események súlyának pontos megítélése érdekében mindenekelőtt azt kell tudni, hogy a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság két, történelmileg teljesen különböző területet foglalt magába. Egyrészt a Prut és a Dnyeszter közötti területet, melynek történelmi elnevezése Beszarábia, és a Dnyeszter bal partján lévő Dnyeszter-melléket, románul Transnistriát.

Besszarábia

1812 májusában, amikor az Ottomán Birodalom ismét vereséget szenvedett az orosz hadsereggel szemben, Bukarestben olyan béke kötöttet, melynek következtében az Ottomán vazallus Moldovai Fejedelemség Prut és a Dnyeszter közötti része a török fennhatóság alól kikerülve az Orosz Birodalom része lett. Léteznek olyan történelmi dokumentumok, amelyek szerint az Orosz Birodalom igényt tartott Moldova és Havasalföld egészére, hiszen a háború során az orosz hadsereg mindkét román fejedelemséget elfoglalta. Végül csak a Napóleon seregeivel szemben elkerülhetetlennek látszó háború tompította az orosz követeléseket. Az orosz–török békeszerződésben Besszarábia lakossága mintegy „néma hozományként” volt feltüntetve az átadott terület mellett, mindenesetre a két birodalom közötti alkudozást nehéz lenne egyszerűen a „török elnyomás alóli felszabadulásként” értékelni. Fontos az is, hogy Besszarábia Moldovától való elszakítása a lakosság véleményének kikérése nélkül történt meg.

Besszarábia két évtizeden keresztül még rendelkezett valamiféle autonómiával az Orosz Birodalmon belül, de 1838. február 28-án I. Miklós cár rendeletben szüntette meg ezt a helyi önrendelkezést több területen lehetővé tevő statútumot. Később a besszarábiai helyzetet két egymással ellentétes folyamat határozta meg. Egyrészt a Prut túloldalán a román nemzetállam konszolidációja folyt, amely folyamat időben egybeesett az európai polgári forradalmak időszakával. Márpedig e folyamat Besszarábiában is érzékelhető volt és felerősítette a román-barát érzelmeket.

Másrészt az Orosz Birodalom igyekezett megszilárdítani helyzetét Besszarábiában és a központi hatalmat egyre jobban kiterjesztette a perifériára is. Besszarábiába is máshonnan érkezett lakosokat telepítettek, amivel a terület etnikai összetételét igyekeztek megbontani, s ez ráadásul együtt járt az őshonos lakosság erőszakos oroszosításával. A besszarábiai lakosságot izolálták a moldovai és havasalföldi, de általában nyugat-európai politikai eseményektől is. A román nemzetállam 19. századi megerősödését követően a birodalom központjából már az az ideológia kezdett előtérbe kerülni, amely szerint a moldovai és a román tulajdonképpen két külön nép, a moldovai Besszarábiában él, a román pedig Romániában lelhető fel.

Moldova egyesülése Romániával

A bolsevik államszínny, illetve a cárizmus bukását követő káosz rányomta bélyegét a besszarábiai történésekre is. 1917. október 20-án Chisinauban alakult meg a „Moldovai Katonák Kongresszusa”, amely kimondta az Országgyűlés, a helyi képviselői fórum megalakulásának szükségességét. A forrongó politikai hangulat nem tette lehetővé e képviselői fórum közvetlen és demokratikus választás formájában törté-

nő megalakulását, ezért az Országgyűlés – melynek első ülésére november 21-én került sor – előre meghatározott kvóták szerint a legkülönbözőbb politikai pártok és etnikai közösségek képviselőiből állt fel. 1917. december 2-án az Országgyűlés kikiáltotta a Besszarábia területén megalakult Moldovai Demokratikus Köztársaságot, amely az Orosz Föderatív Demokratikus Köztársaság része maradt.

Ugyanebben az időben a politikai helyzetet jelentősen befolyásolták az ukrajnai – vagyis földrajzilag nézve a Besszarábia és az Orosz Birodalom közötti terület – politikai folyamatok, ahol ugyancsak a különböző szervezetek képviselőiből megalakult a Központi Tanács (*Rada*). Az ukrajnai politikai folyamatok radikális forgatókönyv szerint alakultak. 1917. november 20-án kikiáltották az Ukrajnai Népköztársaságot, majd 1918. január 22-én Ukrajna kikiáltotta függetlenségét. Január 24-én (a régi naptár szerint) következett Besszarábia is, számára Ukrajna függetlenné válása után nem is maradt más alternatíva. Ugyanakkor a frissen létrejött Ukrajna már is erőteljes érdeklődést mutatott besszarábiai területek megszerzésére.

Jogi szempontból ezután csak bonyolultabbá vált a helyzet, hiszen 11 nappal függetlenségének kikiáltása előtt már román csapatok léptek Besszarábia területére. Sokak véleménye szerint a román csapatokat a besszarábiai Országgyűlés hívta segítségül a lakosság védelme érdekében az egyre inkább elszaporodó bűnöző bandákkal szemben, amelyek az orosz hadseregnek a román frontról való hirtelen visszavonulását követően jelentek meg, illetve a „szovjet hatalom” Besszarábiában történő megjelenése ellen. Egy másik nézőpont a románok bevonulását „Besszarábia elfoglalásaként” értelmezi. Mindenesetre a besszarábiai történések a Szovjet Népbiztosok részéről radikális intézkedéseket váltottak ki, majd 1918. január 26-án meg is szűnt a diplomáciai kapcsolat Románia és az Orosz Föderáció között.

Látható, hogy a besszarábiai történéseket több, egymással ellentétes folyamat egymásutánja váltotta ki. Egyrészt az Orosz Birodalom szétesését, illetve a bolsevik államcsínyt követő káosz a Birodalom periferiáján valóságos szuverenitás parádét váltott ki, másrészt ezzel párhuzamosan az első világháború vége addig nem tapasztalt politikai-gazdasági-szociális káoszt is jelentett. Ezek együttes következményeként egyesült Besszarábia 1918. március 27-én (az új naptár szerint április 9-én) Romániával.

Az Országgyűlés határozata lakonikusan a következőt mondta ki:

*„Az Országgyűlés által 1918. március 27-én elfogadva:
A besszarábiai nép nevében az Országgyűlés kijelenti: a Moldovai Demokratikus Köztársaság (Besszarábia) a Prut, Dnyeszter, Duna, Fekete-tenger és Ausztria régi határa által behatárolt területen, Oroszország által több mint száz éve az ősi Moldovából kiszakítva, a történelmi jog erejével és a nép jogával, a közösségi jog elvét figyelembe véve máától és mindörökre az anyaország Romániával egyesül.
Éljen Besszarábia egyesülése Romániával mindörökké!*

Az Országgyűlés elnöke, Ion Inculeț; alelnöke, Pantelimon Halippa, az Országgyűlés titkára, I. Buzdugan.”

Az Országgyűlés 1918. március 27-i döntését megelőző események számbavétele bizonyítja, hogy Besszarábia Romániával való egyesülése olyan turbulens politikai helyzetben valósult meg, amikor az Országgyűlés nem demokratikus, népképviselési választások eredményeként megalakult képviselői szerv volt. Később, már a két világháború közötti időben a román diplomáciának a nemzetközi közösséggel sem teljes egészében, de a Szovjetunióval egy pillanatra sem sikerült elfogadtatnia Besszarábia Romániával való egyesülését. Márpedig ez a bizonytalan állapot meghatározta a bukaresti központi hatalom Besszarábia politikáját. Akárcsak egykor az Orosz Birodalomban, Besszarábia az új államrendszerben is periférikus agrárterület maradt. A helyi lakosság iránti bizalom nem alakult ki, ugyanis Bukarestben úgy ítélték meg, hogy azok többnyire „bolsevik vírussal fertőzöttek”. Éppen ezért a besszarábiai helyi adminisztráció az „ókirályságból” (Regat) küldött káderekkel volt alaposan megerősítve.¹ Ráadásul Románia, akárcsak más európai országok a két világháború közötti időben, permanens politikai krízissel szembesült, amely a 30-as évek végére a faszizmus előretörésében, a terror elharapózódásában, a politikai pártok betiltásában, majd a katonai diktatúrákban csúcspontba jutott.

Még így is, huszonnégy éven át Besszarábia Románia része maradt, ami nagyban megkülönböztette ezt a területet a Dnyeszter-melléktől. Legalább egy generáció román állampolgárként élte meg saját helyzetét. A legnagyobb és alapvető különbség a két terület között, hogy Romániában magától értetődően létezett a magántulajdon, beleértve a földtulajdont is. Ez a precedens, a különböző történelmi hagyományok megléte súlyos következményekkel járt a peresztrojkát követően a Moldovai Köztársaság politikai folyamataira. Az egyelőre beláthatatlan ideig tartó „identitáskrízis” nem érthető meg ezen előzmények figyelembe vétele nélkül.

Dnyeszter-mellék

Az 1787–1791 közötti orosz–török háborút lezáró, 1791. december 29-én Jászvásáron (Iasi) aláírt békeszerződést követően az Orosz Birodalom átvette az ellenőrzés a Dnyeszter bal partján lévő területek felett. Jóval később, már a Szovjetunió megalakulását követően, Moldova Köztársaság területének Dnyeszteren túli része a szovjet Ukrajna részét képezte. A Szovjetunió és Románia között Besszarábia kapcsán felmerült konfliktus meghatározta a Dnyeszter-mellék sorsát is. 1924. október 12-én, rögtön a Párizsi Konferencia² bukását követően, Moszkvában bejelentették az – Ukrajnán belüli – Moldovai Szovjet Szocialista Autonóm Köztársaság (MSZSZAK) megalakulását. A szövetségi központ már a kezdetektől sem titkolta, hogy az

MSZSZAK létrehozásával az a célja, hogy legitimálja a Besszarábiával szembeni területi követeléseit. A hivatalos ideológia kimondta: „az MSZSZAK-ban a moldovai szocialista nemzet egy része virágzik”. A *Nagy Szovjet Enciklopédiában* ez állt: „Szovjet Moldova, a harcos Besszarábiától csak a Dnyeszter által elvágvá a nemzeti, kulturális, politikai és lakossági egyesülés példaképe”.³ A hivatalos szovjet térképeken a Szovjetunió nyugati határa nem a Dnyeszternél volt meghúzva, hanem a Prutnál, a két folyó közötti terület, mint „ideiglenesen Románia által megszállt terület” volt jelölve.

Az MSZSZAK lehetőséget kínált a totalitárius hatalom számára a „moldovai szocialista nemzet” életre hívására, természetesen elnyomó eszközökkel. Az MSZSZAK-ban 1932–1938 között a latin írásmódot használták, azonban a nagy terror időszakában a kezdeményezők likvidálása után visszatértek a cirill ábécére, később a kötelező cirill írásmód mellett már arra törekedtek, hogy „feltalálják” és a lakosságra kényszerítsék a szláv és nem latin eredetű „moldovai” nyelvet. A *Nagy Szovjet Enciklopédia* már idézett 6. kötetében ez áll: „*Románia lakosságával azonos származási jegyek ellenére, a moldovai különbözik a románától. A moldovaiak saját magukat nem tartják románoknak. A besszarábiai parasztra jellemző a román földesúr iránti kibékíthetetlen gyűlölet. Ma is, kilenc évvel Besszarábia elfoglalása után, a román hivatalosságok kénytelenek moldovai és nem román nyelven megszólítani a lakosságot.*”

Az MSZSZAK megjelenése a Moldovai Köztársaság jogi előzményeként

A Románia és a Szovjetunió közötti helyzet ideiglenes rendeződése, illetve a diplomáciai kapcsolatok 1939. június 9-én történt újabb felvétele sem oldotta meg Besszarábia kérdését. Ma már senki sem tagadhatja, hogy az 1939. augusztus 23-án aláírt Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradékában Moldova Köztársaságot egymással ellentmondásban lévő pozíciókból értelmezték. Véleményünk szerint egyértelmű, hogy csak háborúval lehetett elérni a két totalitárius rendszer (a náci és a kommunista) által egymás között felosztott Európa térképének újrarajzolását. 1939. szeptember 1-jén a náci Németország lerohanta Lengyelországot, amelyhez a kommunista Szovjetunió 1939. szeptember 17-én csatlakozott. Az 1940-ben Katyinnál történtek, a teljes lengyel tisztikar kivégzése egyértelműen bizonyítja a „felszabadító” szovjet hadsereg „humanizmusát”.

Később, mikor az 1939. augusztus 23-i megállapodásokból következően a német csapatok keleten nem voltak lekötve, a Szovjetunió 1939. november 30-án lerohanta Finnországot. A három balti államot annektálta, majd 1940-ben Románia (Besszarábia) következett. Fontos megjegyezni, hogy Franciaország, amely 1918-ban

elismerte Besszarábia egyesülését Romániával, 1940. június 22-én kapitulált a német csapatok előtt, Németország pedig egyértelművé tette Románia számára, hogy engednie kell a szovjet törekvéseknek Besszarábiával kapcsolatban. Így Románia külső támogató nélkül maradt amikor 1940. június 27-én és 28-án a Szovjetunió két ultimátumot nyújtott át, amelyben Besszarábia és Észak-Bukovina területére tartott igényt. 1940. június 28-án a bukaresti Koronatanács elfogadta az ultimátum feltételeit és a román csapatok ellenállás nélkül visszavonultak, a szovjet hadsereg pedig bevonult Besszarábiába.

A hivatalos szovjet álláspont szerint, amely a két említett ultimátumban is megjelent, lépésükkel Ukrajna területi integritását igyekeztek visszaállítani, amelyet június 28-a után el is értek, és ezzel egy időben az Ukrajna részét képező MSZSZAK területi integritása is helyreállt. Ha a Kreml ezt a variánst fogadtatta volna el hosszabb távon, akkor a Szovjetunió 1991-es felbomlását követően Moldova tulajdonképpen Ukrajna területén belül maradt volna, mindenféle autonómia nélkül, illetve nem számíthatott volna a nemzetközi közösség részéről a független államiság elismerésére. Ez történt pl. Abházia kapcsán, amely 1921–1932 között a Szovjetunió keretén belül „szövetségi köztársaság” státusszal rendelkezett, majd később lett „autonóm köztársaság”, Grúzián belül. A moszkvai Legfelsőbb Tanács döntése értelmében azonban 1940. augusztus 2-án Chisinau fővárossal megalakult a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság.

Ebből az eseménysorozatból egyértelmű következtetést lehet levonni: a Moldovai Köztársaságnak a nemzetközi jog alanyaként 1991-ben történt megjelenése 1939-ben dőlt el, egy Hitler és Sztálin közötti megállapodás során. A Moldovai Köztársaság létének jogi alapját, illetve mostani határait egy politikai hazardírozás eredményezte anélkül, hogy a területen élők saját sorsukról bármikor megkérdezték volna.

A „moldovai szocialista nemzet” kreálása a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság keretében (1940–1991)

Besszarábia anektálása, abban a kontextusban, hogy a Prut másik oldalán létezik Románia, annak szükségességét vetette fel a szovjet rezsim számára, hogy a megszerzett területen ellenőrző pozícióját maximálisan konszolidálja, illetve mielőbb létrehozza a „moldovai szocialista nemzetet”. Ennek eléréséhez a totalitárius rendszer minden eszközét bevetették.

1941. június 12-én kezdődött a besszarábiai lakosság Szibériába és Kazahsztánba történő deportálása. A levéltári adatok szerint Besszarábiából és Észak-Bukovinából 29 839 lakost hurcoltak el, közülük 5479-et bebörtönöztek,⁴ 24 360-at pedig deportáltak. A MSZSZAK területéről 18 392 lakost hurcoltak el, közülük 4507 családfőt börtönöztek be, a többieket pedig deportálták. Azokon az állomáshelyeken,

ahonnan elszállították a deportáltakat, a bebörtönzötteket elszakították családjuktól, és speciális csoportokba gyűjtötték őket. Később, a lágerekben a legsúlyosabb bűntetéseket szabták rájuk, szovjetellenes aktivitásért.

1949. július 6-án, a Szovjetunió Kommunista Pártja Politikai Bűrójának Központi Bizottsága által hozott 1290-467 számú „*a Moldovai SZSZK területéről deportálandó kulákokra, egykori földbirtokosokra, nagykereskedőkre, a német megszállókkal kollaborálókra, a fehér gárdistákra, az illegális szekták tagjaira, valamint a fent említett kategóriák családjaira vonatkozó*” döntésnek megfelelően 11 293 családot deportáltak, összesen 35 796 főt, 9864 férfit, 14 033 nőt és 11 889 gyermeket. Mindannyian „örökös deportálásra” lettek ítéelve és minden vagyonukat elkobozták anélkül, hogy bármiféle értéket magukkal vihettek volna.

1951. április 1-jén valósult meg „a Moldovai SZSZK területéről a szovjetellenes illegális szekták tagjainak, Jehova tanúinak és családjaik deportálása”, összesen 5917 személyt.

Egy másik, a besszarábiai lakosság álcázott deportálási formája volt a kényszer-munkára való toborzás. 1940. november 29-ig a szovjet szervek a Szovjetunió legkülönbözőbb ipari zónáiba – többek között a kazahsztáni Karaganda szénbányáiba – küldtek 56 ezer besszarábiai személyt.

Rendkívül drámai oldala volt a Moldovai SZSZK lakossága történetének az 1946–47-es sztálini éhínség. Annak érdekében, hogy a parasztok bármiféle ellenállását letörje, a szovjethatalom az ukrainai 1932–33-as éhínséghez hasonló kiéheztetési folyamatot valósított meg. A Moldovai Köztársaság hivatalosságai mind a mai napig elkerülik ennek a ténynek a feldolgozását, holott köztudott, hogy az 1946–47 közötti éhínség következményeként mintegy 300 ezer ember halt meg. A Moldovai SZSZK területén, Ukrajnához hasonlóan, erre az időszakra vonatkozóan kannibalizmusra utaló jeleket is találtak.

A fizikai megsemmisítés politikája mellett a szövetségi központ elkezdte az erőszakos oroszosítás, illetve a lakosságcseré politikáját is. A Moldovai SZSZK hatalmi struktúráiban minden vezetői beosztást olyan személyekkel töltötték be, akik más köztársaságokból vagy legalábbis a Dnyeszter-mellékről érkeztek. Igor Szmirnov, a mostani törvénytelen Dnyeszter-melléki rezsim „elnöke” 1987-ben érkezett a Moldovai SZSZK-ba Kamcsatkából. A szovjet statisztikai adatok szerint a helyi lakosság mintegy 80%-a volt falusi, akik a területi adminisztrációs felosztás szerint kolhozokba voltak szervezve. Az orosz nyelv az élet minden területén dominált, miközben a „moldovai” nyelv egyfajta „szocialista internacionálét” díszítő elemként volt jelen, amelynek cirill betűs változatát a központi vezetés kényszerítette rá a Moldovai SZSZK-ra. A Moldovai SZSZK-ban a diplomások aránya a moldovai etnikumúak körében volt a legkisebb, a területen élő többi etnikumhoz képest.

A háború utáni időszakban a románellenesség elterjesztésének durva rendszerét alakították ki. A Moldovai SZSZK „tudósai” bizonyították a romántól különböző

„moldovai” nyelv létezését, illetve feltalálták azt a „történelmet”, amely a Szovjetunió és az Orosz Birodalom politikáját támasztotta alá. Többek között azt is deklarálták, hogy a „moldovaiak” és a „moldovai” nyelv különböznek a románoktól és a román nyelvtől a szláv összetétel miatt is. Az iskolákban a „moldovai nyelvet és irodalmat” tanították, illetve a moldovai költők és írók tanított műveiből minden olyan elemet eltávolítottak, amely a románokra vagy a román nyelvre utalt volna. Attól függetlenül, hogy a szomszédos Románia is részese volt a „szocialista lágernek”, vele szemben a vasfüggöny politikáját folytatták, megtiltva mindenféle érintkezést Románia és a Moldovai SZSZK között. A Szovjetunió belüli csak a Moldovai SZSZK-ban volt tilos a Romániában kiadott folyóiratok megrendelése, könyvek forgalmazása.

Az 1812-ben elindított, majd 1940 után rendkívül súlyos eszközökkel folytatott politika nem maradt következmények nélkül. A Moldovai SZSZK lakosságának jelentős többsége magát „moldovaiaként” és nem románként határozta meg, és őszintén azt gondolták, hogy a „moldovai” nyelvet beszélik és nem a román. A társadalomban hiányzott a tudatos ellenállás a kommunista ideológiával szemben, a lakosság túlnyomó többsége vallotta, hogy a Szovjetunió az ő hazája, és hogy 1940-ben Besszarábiát felszabadították. A nemzeti kultúrát és történelmet felszámolták a társadalom számára.

Összességében arra a következtetésre juthatunk, hogy a „moldovai szocialista nemzet” a Moldovai SZSZK-ban – egyféle helyi *homo sovieticus* megteremtése – sikeres kezdeményezés volt. Természetesen ezt csak a lakosság ellenében elkövetett égbekiáltó büntények árán tudták megvalósítani, az emberi jogok rendszeresített és masszív eltiprásával, a nemzeti kultúra és történelmi memória szétverésével, erőszakos oroszosítással és a románellenesség folyamatos sulykolásával.

A peresztrojka hatása a Moldovai SZSZK-ra

1985 márciusában, Mihail Gorbacsov kezdeményezésére indult el a szovjet politikai rendszer liberalizációja, amely felfedett egy sor olyan problémát, amelyről addig nem eshetett szó a Szovjetunióban. Akárcsak a többi szövetségi köztársaságban, a Moldovai SZSZK-ban is elkezdtek megvitatni azt a kérdést, hogy a többségi lakosság által beszélt nyelvet kellene „államnyelvvé” nyilvánítani. A nyelvkérdés felvetése volt az első precedens, amely a belső viszonyok alakítását nem a Kommunista Párt valamely szerve által diktált formában valósította meg, hanem a hozzá kapcsolódó jogszabályok megváltoztatásával/elfogadásával. A nyelvi problémák megvitatása kapcsán tűnt elő egyértelműen, hogy a Moldovai SZSZK lakossága mennyire átvette a totalitárius rendszer mentalitását. Ugyanakkor a Szovjetunió Kommunista Pártja által engedélyezett véleménykülönbségek megjelenítése egyér-

telművé tette, hogy a Moldovai SZSZK-ban vannak olyanok, akik „románnak” és nem „moldovainak” tartják magukat, akik azt gondolják, hogy a román nyelvet beszélik. Köztük voltak olyanok is, akik a Romániával való egyesülés mellett kardoskodtak. E személyek vagy olyan családokból származtak, akiket a szovjet rendszer elnyomott, kizsákmányolt, vagy pedig korábban a szovjet értelmiségiek köréhez tartozó írók, költők, újságírók voltak. A nyelvkérdésről folytatott viták érzékennyé tették a Moldovai SZSZK lakosságát és elkezdtek érdeklődni e kérdések iránt. Ez az érdeklődés megnyilvánult többek között a köztársasági és szövetségi szintű média-termékek iránti keresletben is. A Moldovai SZSZK-ban egyetlen olyan újság létezett, a *Literatură și Artă*,⁵ amely az Írószövetség sajtóterméke volt és így formálisan nem volt alávetve a Moldovai SZSZK Kommunista Pártja cenzúrájának. Ez a folyóirat még azelőtt áttért a latin ábécé használatára, hogy a nyelvtörvényt elfogadták volna. A nyomtatott példányszáma az 1988-as hétezerhez képest 1989-re 163 ezerre nőtt. A többi médiatermék a Moldovai SZSZK Kommunista Pártjának ellenőrzése alatt állt, és ennek az időszaknak mindenféle eseményét a román nacionalizmus tényreéseként értelmeztek.

A helyi lakosság nemzeti eszmélése, illetve a „moldovai” nyelv státusának megváltozása heves reakciókat váltott ki a Moldovai SZSZK lakosságából. Ez tulajdonképpen mindenekelőtt az oroszajkú lakosságra vonatkozott, akik Oroszországból származó lakosai voltak a Moldovai SZSZK-nak, és többnyire csak az orosz nyelvet beszélték. Ők a Szovjetunió állampolgárainak tartották magukat, és így kellemetlen meglepetés volt számukra, amikor elkezdődött a „moldovai” nyelv státusának megerősítése. A latin írásmódra való visszatérés kapcsán felmerült viták, illetve az egyre gyakrabban elhangzó nézőpont, mely szerint tulajdonképpen a román nyelvről van szó és a „moldovai” nyelv nem is létezik, még erőteljesebb stresszhatást váltott ki köreikben. Ezen agresszív reakciók rendkívül erősek voltak a dnyeszter-melléki ipari zónákban, ahol a Kreml tudatosan erősítette az internacionalista szellemet.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a „szocialista internacionalé” a Szovjetunióban tulajdonképpen az egykori orosz birodalmi sovinizmus újralesztése volt. Már Sztálin is – a birodalom megszilárdítására törekedve – az orosz népnek a „nagytestvér” szerepet osztotta, aminek következtében az orosz nyelvű lakosság erőteljes sovinizmussal lett fertőzve, illetve – helyi specifikumként – olyan románellenességet mutatott, amelyet egyértelműen a Kreml táplált. 1989 augusztusában a dnyeszter-melléki ipari üzemekben megalakult a Munkáskollektívák Egységes Tanácsa. Ez a kezdeményezés már a kezdetektől kvázi fasiszta alapokra helyezte tevékenységét, rendkívül agresszív és erőszakos formában jelenítve meg a xenofóbiát (mindenekelőtt a románellenességet). A szövetségi központ igyekezett megsemmisíteni a „moldovai” nyelv bevezetésére való törekvéseket, és ennek érdekében sztrájkokat kezdeményezett a szövetségi szintű alárendeltségben lévő ipari létesítményekben, amelyekben az orosz nyelvűek voltak többségben. Mindezek ellenére a Moldovai

SZSZK Legfelsőbb Tanácsa 1989. augusztus 31-én elfogadta azon törvényeket, amelyek a „moldovai” nyelvet államnyelvként definiálták, leszögezte a latin írásmódra való visszatérést, illetve kimondta a moldovai nyelvnek a románnal való azonoságát.

Ez az első demokratikus tapasztalat, amelyet a peresztrojka tett lehetővé, bebizonyította, milyen súlyosak a szovjet totalitárius rendszer következményei a Moldovai SZSZK-ban, és hűen tükrözte a lakosság heterogén összetételét, amely sem etnikai szempontból, sem a közös történelem mítosza kapcsán, sem pedig a közösségi jövőre való törekvésben nem volt egységes.

A Moldovai SZSZK-tól a Moldovai Köztársasáig

1990. február–márciusában a Moldovai SZSZK-ban első alkalommal rendeztek demokratikus választásokat a helyi jogalkotó szerv, a Legfelsőbb Tanács megválasztására. A Moldovai SZSZK területét 380 egyéni választókörre osztották, és lehetővé tették, hogy a képviselői mandátumért több jelölt is küzdjön. Fontos megjegyezni, hogy ezek a választások a Moldovai SZSZK egész területére vonatkoztak és a dnyeszter-melléki lakosság is részt vett benne. Például a már említett Igor Szmirnov a 125. számú választókörben lett megválasztva képviselőnek. Az újonnan megválasztott Legfelsőbb Tanácsban (a továbbiakban Parlament) senki nem vetette fel a Szovjetunióból való kiválás és a Romániával való egyesülés kérdését. Minden jelölt a „demokratizálódás” folyamata, illetve a peresztrojka politikájának elmélyítése mellett kampányolt. Ettől függetlenül a leadott szavazatok egyértelműen és kizárólag etnikai („moldovaiak” – „orosz nyelvűek”) jellegűek voltak.

Az újonnan megalakult Parlament összetételében a Moldovai Népfront (FPM) volt a legaktívabb. Ezt a politikai szervezetet a közvélemény a Romániával való egyesüléssel azonosította, főleg Ceaușescu bukása után. A Népfront 1990 májusában megszervezte a Pruton a „virágok hídját”, amikor a két szomszédos ország népessége első alkalommal tudott szabadon átkelni a határon. Egyes képviselők, a központi hatalom gyengülésével egy időben, elkezdték a Romániával való egyesülés kérdését napirendre tűzni. 1990 nyarán, a FPM II. Kongresszusán felvetették, hogy a Moldovai Köztársaságot a következőkben Moldovai Román Köztársaságnak nevezzék. A FPM képviselői azonban nem voltak többségben a Parlamentben, a legoptimistább számítások szerint is legfeljebb a képviselői mandátumok egyharmada volt az övék. A többi képviselői hely az „agrárok” (többnyire kolhozelnökök) és az „orosz nyelvűek” között volt megosztva. Ráadásul az FPM frakcióján belül is egyféle belső megosztás volt észlelhető, amelynek következtében a Romániával való egyesülés mellett kardoskodók viszonylag hamar kisebbségbe kerültek, majd marginalizálódtak.

Kezdetben az FPM élvezte a lakosság bizalmát és igyekezett a balti államok által megvalósítottakat követni. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a Moldovai SZSZK-ban (1990-től Moldovai Köztársaságban) a lakosság nem volt felkészülve az állami-ság megteremtésére, sőt a Moldovai Köztársaság függetlenségének esélye egymással szembenálló csoportokra osztotta a lakosságot. Az „oroszlakosság”, a „moldovaiak” többségével ellentétben, nem akarta a Szovjetunió felbomlását, miközben a dnyeszter-melléki ipari zóna lakói rettegetek a Romániával való egyesülés lehetőségétől. Ezen kollektív pszichózis eredményeképp, a lakosság egy része a szeparatista mozgalmakhoz csatlakozott. 1990. június 23-án a Moldovai Köztársaság Parlamentje elfogadta a szuverenitásról szóló nyilatkozatát. A szövetségi központban, Moszkvában ezt úgy látták, hogy a Moldovai Köztársaság felkészült arra, hogy a balti államok példáját követve kivájon a Szovjetunióból, majd saját elhatározásából Romániához csatlakozzék. Hogy a Moldovai Köztársaságot a „megújult” Szövetségi Szerződés aláírására rábírák, 1990. szeptember 2-án a dnyeszter-melléki Tiraszpolban kikiáltották a „Szovjetunió részét képező Dnyeszter-menti Moldáviai Szovjet Szocialista Köztársaságot”. A Szovjetunió megszűnése valódi szuverenitás parádéban csúcsozott ki, aminek következtében többek között 1991. augusztus 27-én a Moldovai Köztársaság Parlamentje is kikiáltotta az új állam függetlenségét. Sokat elárul az akkori politikai folyamatokról, hogy a függetlenség megszavazása után a FPM képviselőinek javaslatára elfogadták az államhymuszt is, a „*Deș-teaptă-te române!*”⁶-t, amelyről az ülésteremben lévő képviselők többsége nem tudta, hogy az történetesen már a szomszédos Románia himnusza is.

A moldovai államiság dilemmái

Ma, mindenekelőtt a Moldovai Köztársaság keleti rajonjaival (Dnyeszter-mellék) fennálló konfliktusok miatt, nehéz lenne azt állítani, hogy a Moldovai Köztársaság államiságának kialakítása egy sikeresen lezárt politikai folyamat. A dnyeszter-melléki vezérkar egy az Oroszlakosság által mozgatott marionett rezsim, amelyet arra használnak fel, hogy a teljes Moldovai Köztársaság feletti ellenőrzést fenn próbálják tartani. Ez látszott abból is, amikor 2003. november 25-én Vladimir Putyin kész volt Chișinauba utazni, hogy aláírja az úgynevezett „*Kozák Memorandum*”-ot. Ez a *Memorandum* gyakorlatilag kimondta Moldova Köztársaság kvázi-állammá változtatását, amelyet Oroszlakosság totális ellenőrzés alatt tart és manipulál. Az alkotmányellenes dnyeszter-melléki törekvések 1990-es megjelenése óta egyetlen chisinaui kormány sem volt képes reális országegyesítési elképzelést felvázolni és megvalósítani. Ami arra is rávilágít, hogy nem Oroszlakosság erős a Dnyeszter-melléken, hanem a moldovai demokrácia túl gyenge.

A moldovai lakosság nem kapta meg azokat a válaszokat, amelyek lehetővé tennék a moldovai polgárok nemzeti törekvéseinek konszolidálást. Az 1994-es, 1998-as, 2001-es és 2005-ös parlamenti választások bebizonyították, hogy a Moldovai Köztársaságban nincsenek olyan politikai pártok, amelyek a Romániával való egyesülés jelszavával kampányolva képesek lennének átlépni a parlamenti küszöböt. Mi több, a 2001. február 25-i, illetve a 2005. március 6-i választások után a Moldovai Köztársaság Kommunistáinak Pártja került hatalomra, amely egyértelműen románellenes és demokráciaellenes üzeneteket fogalmazott meg. 2004 októberében került sor a népszámlálásra, és attól függetlenül, hogy az eredményeknek a kormánypárt által történt manipulálását nem lehet kizárni, egyértelmű, hogy a magukat románoknak vallók aránya eltörpül azokéhoz képest, akik a moldovai identitást választották. Tehát, ha valami fantasztikummal egyenértékű változás nem történik, akkor aktuálisan kizárható annak lehetősége, hogy egy szabad népszavazás alkalmával a Moldovai Köztársaság állampolgárai a Moldovai Köztársaság (értelemszerűen a Dnyesztermellék nélkül) Romániával való egyesülésére szavaznának.

Némileg másként állnak a dolgok a román nyelvvel kapcsolatban. Az első demokratikus kormány bevezette a köztársaság közoktatási intézményeibe a román nyelv és irodalom tárgyat, amely döntés nem váltott ki ellenállást a társadalom részéről. 1994. július 21-én a Moldovai Köztársaság Parlamentje elfogadta az Alkotmányt, amelybe bekerült a 13. paragrafus, mely szerint a Moldovai Köztársaság hivatalos nyelve a „latin írásmóddal használt moldovai” nyelv. Ugyanakkor egyetlen kormány – beleértve a kommunistákat – sem vállalta annak kockázatát, hogy a román nyelv tanulmányozását betiltsa és bevezesse helyette a „moldovai” nyelvet. A Moldovai Köztársaság társadalma, mindenekelőtt a fiatalok, kezdik elfogadni azt, hogy egyetlen román nyelv van csak, s a Dnyeszter jobb oldalán élők 15%-a nyíltan vállalja, hogy a román nyelvet beszéli és nem a „moldovait”. Ebből is jól érzékelhető, hogy a kormány törekvéseivel ellentétben a románellenesség kezd háttérbe szorulni. Ráadásul Románia EU-csatlakozása után, amikor is lehetővé vált román útlevelemmel a schengeni területen való szabad közlekedés, a Moldovai Köztársaságban megnőtt azok aránya, akik román állampolgárságért folyamodtak. Jelenlegi becslések szerint mintegy 100 ezer moldovai állampolgár rendelkezik román útlevelemmel is. Ezek többsége arra használja a román útlevelet, hogy az Európai Unióba utazhasson, vagy egyenesen romániai életvitelt folytat, hiszen a fizetések ott jóval magasabbak, mint a Moldovai Köztársaságban.

Más a helyzet a történelemtanítás és értelmezés kapcsán a közoktatási intézményekben. A már említett első demokratikus kormány vezette be az úgynevezett *Románok történelme* tankönyvet. Ebből a tankönyvből kiderül, hogy 1940-ben Besszarábiát az oroszok elfoglalták és nem felszabadították, illetve ugyanebben a tankönyvben jelent meg, hogy a Moldovai Köztársaság lakosságának többsége román etnikumú és nem moldovai. Később a kommunista párt erőteljes törekvéseinek kö-

szönhetően vezették be az úgynevezett integrált történelem tankönyvet, amelyben a Szovjetunió által elkövetett bűntények ignorálásra kerültek, a hangsúly pedig ismét Románia negatív szerepére helyeződik.

Korai lenne végleges következtetéseket megfogalmazni a Moldovai Köztársaság egységes állammá való alakulásának, a Dnyeszter-mellék visszatérési esélyének kapcsán. Tény azonban, hogy a lakosság határozottan érzékeli az EU pozitív hatásait, aminek következtében olyan paradox helyzet állt elő, hogy miközben a Moldovai Köztársaság Kommunistáinak Pártja továbbra is élvezzi a többség támogatását, a lakosság 70%-a kész népszavazáson megerősíteni az EU-hoz való csatlakozási szándékát. Nem kizárt, hogy Románia és a Moldovai Köztársaság közötti állapot a német–osztrák viszonyra fog hasonlítani, de mindez a lakoságnak azon a képességén múlik, hogy be tudja-e fogadni az európai demokratikus értékeket. Ebben az értelemben a 2009 tavaszán esedékes parlamenti választások nagy esélyt jelentenek. Ugyanakkor egy esetleges kudarc esetén a Moldovai Köztársaság azt kockáztatja, hogy területe lassan elnéptelenedik, s olyan országgá válik, ahol szinte csak nyugdíjasok, gyerekek és korrupt politikusok fognak élni.

Fordította: Kósa András László

Jegyzetek

- ¹ Például Emil Constantinescu, Románia 1996-2000 közötti elnöke, 1939-ben, Benderben egy regáti földhivatali mérnök családjában született, akit a Regátból irányítottak oda.
- ² A Párizsi Konferencia lett volna hívatott megoldást találni Besszarábia problémájára.
- ³ Nagy Szovjet Enciklopédia. 6. kötet, 35., 1927.
- ⁴ Korabeli megfogalmazás szerint: „az ellenforradalmi szervezetek tagjait, illetve a szovjetellenes elemeket”.
- ⁵ Irodalom és Művészet – a ford. megjegyzése.
- ⁶ Ébredj, román! – a ford. megjegyzése.